

Mensättra naturreservat

Ett varierat sprickdalslandskap

Mensättra naturreservat ligger i centrala Boo, i det mosaikartade och varierande sprickdalslandskapet som ligger mellan Nackas stora förkastningsbranter. Här har landskapets skiftande skalor, riktningar, rumsligheter och höjder haft stor påverkan på markanvändningen och bebyggelseutvecklingen.

Sprickdalslandskapets riktningar där dalgångarna i huvudsak ligger i öst-västlig riktning har delat det stora sammanhängande skogsområdet i flera mindre landskapsrum med skiftande förutsättningar.

Ortofoto med naturreservatets avgränsning och de tre gårdarna markerade. Naturreservatet är markerat med rött, Mensättra i norr, Boo i söder och Gustavsvik eller Backeböl i öster med gult.

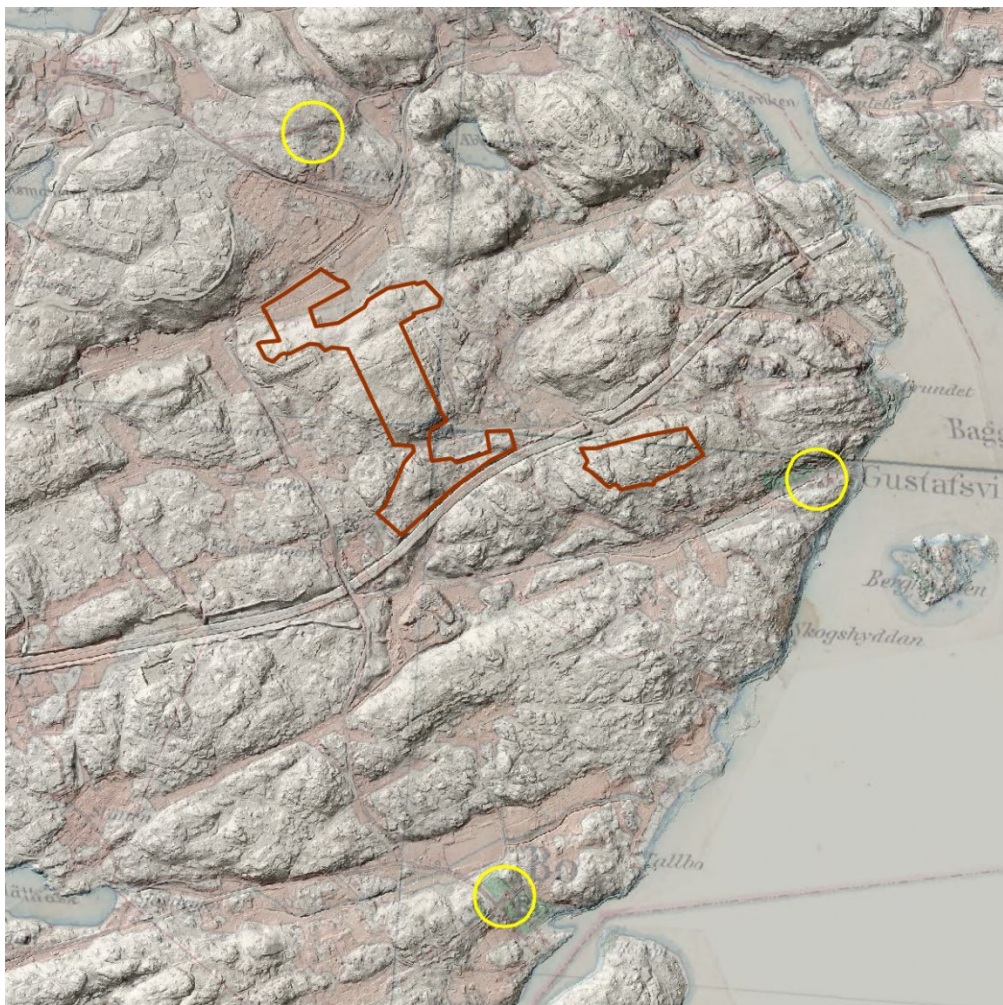
En annan minst lika stor faktor som påverkat utvecklingen är områdets historiska ägarförhållanden. Naturreseptatet bildas av fastigheter som tillhört tre av Boo sockens stora gårdar, Mensätra längst i norr, Boo i väster och Backeböl som på 1820-talet döptes om till Gustavsvik i öster.

Mensätra, Boo och Backeböl

Boo gård blev redan under förhistorisk tid den tongivande gården på Hargsö som senare blev Boo socken, troligen tack vare det strategiska läget vid Baggenstäkets mynning. Gården nämns för första gången år 1282. Här gick den förhistoriska farleden in till Mälardalen och sundet behöll sin roll som en av de viktigaste sjölederna fram till 1600-talet. På 1560-talet skänkte kronan Boo med flera andra gårdar till amiral Jakob Bagge som med detta blev den största jordägaren i socknen. Senare utökades ägorna ytterligare och under en period har både Mensätra och Backeböl legat under Boo. Gården behöll sin dominerande ställning fram till 1829 då ägorna splittrades genom exekutiv auktion.

Mensätra var en av gårdarna som i flera hundra år, fram till 1820-talet, hörde till Boo. Gården omnämns första gången i skriftliga källor 1459 under namnet ”Medelsäter”. Ortnamn med efterleden -säter med betydelsen utmarksäng förekommer på flera håll i Nacka-Värmdöområdet. Mensätra var möjligen en av Boo gårds utmarksängar som så småningom fick fast bebyggelse.

Gustavsviks gård har rötter i en medeltida gårdsbildning vid namn Backebol (senare Backeböl). Namnet är känt sedan 1539 då två skattebönder bodde på gården. Odlingsmarkerna sträckte sig upp genom sprickdalen väster om den nuvarande huvudbyggnaden. Skogskanterna och sluttningarna betades, medan dalgångarna nyttjades som åker och ängsmark. Backeböl ägdes av Boo gård åren 1613-94 och därefter av Kummelnäs tills den i början av 1800-talet blev ett självständigt hemman. 1825 köpte Gustaf Montgomery gården och döpte om den till Gustavsvik. Namnet Backeböl lever ännu kvar i områdets fastighetsbeteckningar. År 1868 fick Gustavsvik återigen en ny ägare, denna gång en byggmästare vid namn C A Eriksson.

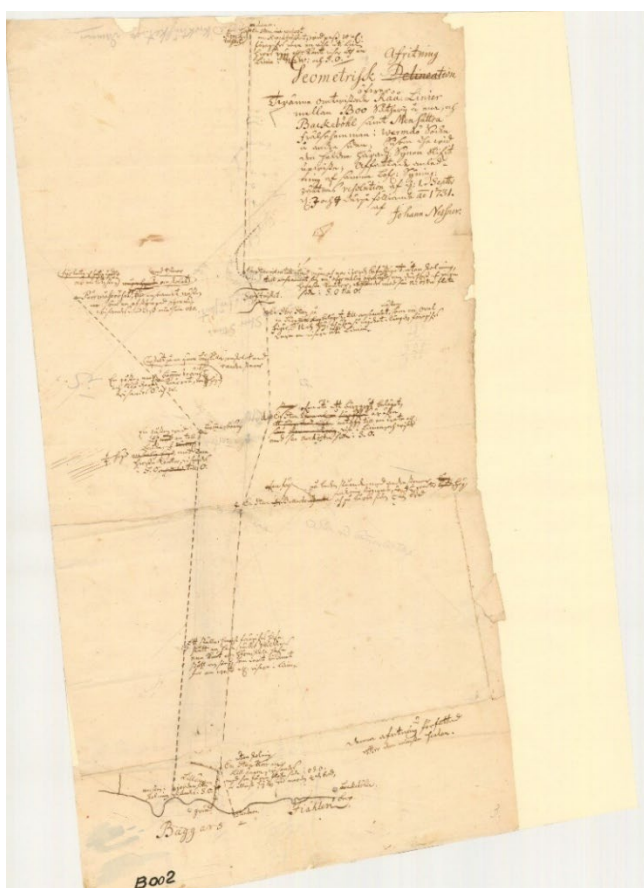
Lantmäteriets höjdmödel och häradsökonomisk karta från 1901-06 visar den historiska markanvändningen i området. Naturreservatet är markerat med rött och Mensätra i norr, Boo i söder och Gustavsvik eller Bäckeböl i öster med gult.

Historisk markanvändning och gränstvister

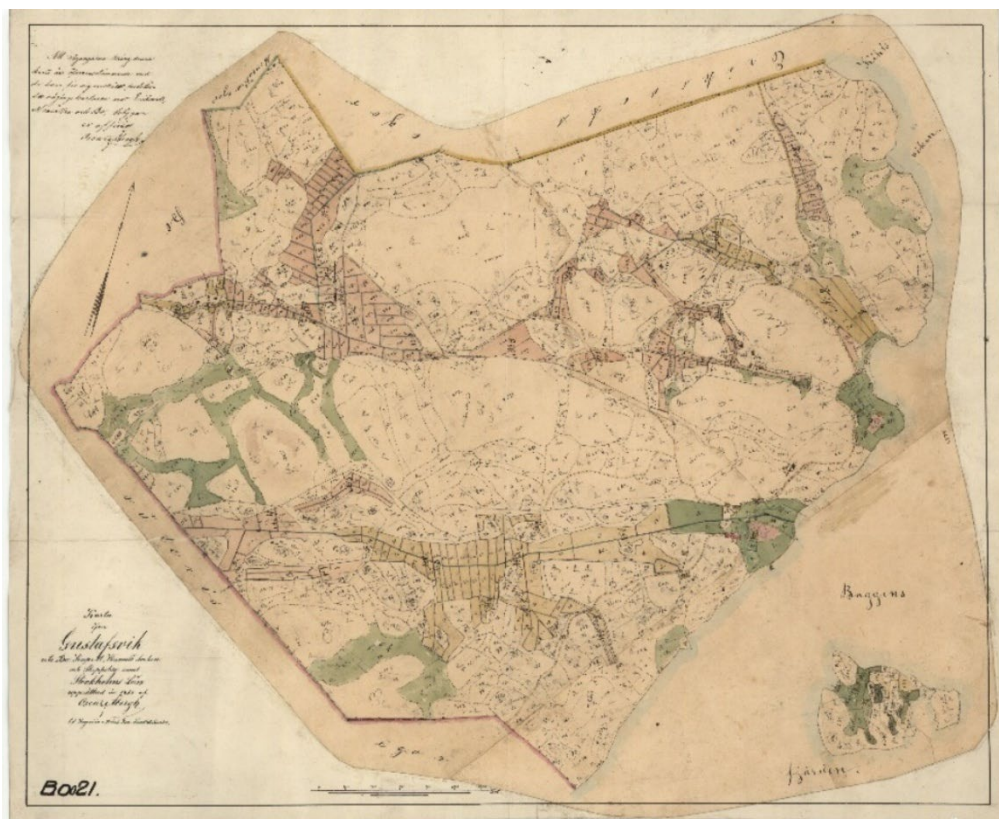
Det varierande sprickdalslandskapet som präglar naturreservatet var länge styrande för markanvändningen. Stora delar av skogen utgjordes av hållmarker med låg produktivitet och de mer produktiva delarna brukades extensivt som utmarker med skogsbete och virkesuttag för de egna behoven. Delar av skogen är ännu idag tydligt betespåverkat. Det finns också information som tyder på att det skogen har använts för att tillverka träkol. Skogen inom naturreservatet låg relativt långt från gårdarna och den brukades troligen länge gemensamt. Så länge som hela området hörde till samma markägare var gränserna mellan de olika gårdarna inte viktiga. Detta började ändras under 1700-talet då gårdarna fick nya ägare, samtidigt som skogen fick större ekonomisk betydelse. Ett långsmalt skogsområde från Baggensfjärden i söder upp till Mensätra i norr blev en

tvistefråga mellan Boo, Backeböl och Mensätra som utreddes i över hundra år tills gränsen fastställdes på 1840-talet. En del av tvisteskogen ligger inom naturreservatet och här finns flera gränsrösen som berättar om processen och visar var gränsen till slut drogs.

I det småskaliga sprickdalslandskapet fanns möjlighet till odling bara i dalgångarna och varje odlingsbar yta togs till vara. En lantmäterikarta över Backeböl från 1865 visar ett nät av småskaliga åkrar i dalgångarna. Åkrarna längst i väster mot Boo har namn som Södra och Norra Svedjelandet vilket tyder på att de har tagits i bruk i relativt sen tid. Inom naturreservatet finns rester av äldre odlingsmark i tre mindre områden. Längst i norr i Mensätra där Värmdövägen och verksamhetsområdet nu dominerar dalgången har den södra delen av åkermarken omvandlats till Mensätra våtmark. Centralt i naturreservatet, i naturområdet mellan Västertäppsvägen och Norrkärsvägen, finns en smal dalgång som tidigare varit odlingsmark i anslutning till ett antal torp. Här går också gränsen mellan Mensätra, Boo och Backeböl med flera gränsrösen. Den tredje resten av äldre odlingsmark ligger vid Värmdöleden som drogs genom dalgången och samtidigt splittrade Backeböls ägor i två delar.

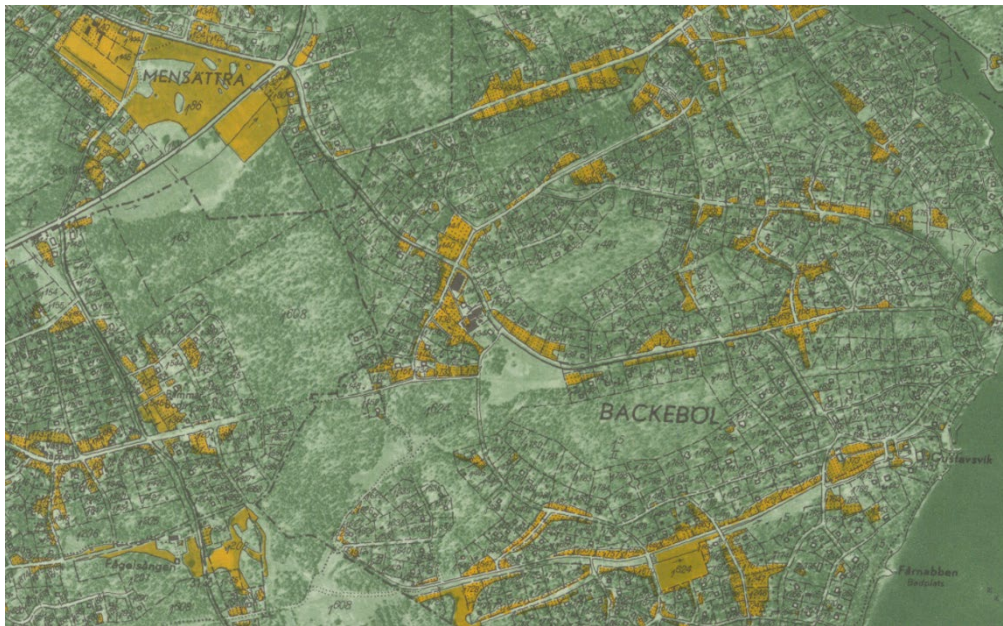
Karta från 1731 som visar tvisteskogen mellan de tre gårdarna.

Karta över Gustavsvik från 1865 visar hur all odlingsbar mark har odlats upp.

Sommarvillor och fritidshus

Vid 1800-talets mitt blev den natursköna kusten vid Boo och Gustavsvik lätt tillgänglig genom ångbåtstrafiken. Ägarna insåg områdets potential som sommarparadis för den välbärgade borgarklassen som under denna tid började uppföra påkostade sommarvillor längs innerskärgårdens kuster. Både vid Boo och Gustavsvik uppfördes sommarvillor i tidstypisk schweizerstil på stora, lummiga sjötomter. Med Skurubron som invigdes 1915 blev området tillgängligt även på landsvägen. De bättre kommunikationerna ökade intresset för området, framför allt för fritidshus. De första avstyckningarna av Boo gårds ägor gjordes kring åren 1916-18. Kristna egnahemsföreningen köpte 1924 upp en stor del av Gustavsviks gårds ägor och två år senare förvärvades resten av egendomen av Stockholms läns egnahemsförening. Under 1900-talets första hälft uppfördes både enklare fritidsbebyggelse i form av mindre sportstugor, och i viss mån, villor för åretruntboende.

Ekonomisk karta över Boo från 1952 visar hur fritidsbus- och villabebyggelsen etablerats i området runt om naturreservatet.

På 1970-talet började det bli vanligt att bosätta sig permanent i äldre fritidshusområden och med detta ökade kraven t ex för vatten och avlopp. För att styra utvecklingen tog Nacka kommun fram områdesbestämmelser för sydöstra Boo 1992 och senare började områdena detaljplanläggas. Detta innebar att de hittills oexploaterade, ofta svårbebyggda skogsområdena i stor omfattning fredades från ytterligare bebyggelse och bevarades som naturområden. För naturmarken på båda sidor av Värmdöleden gäller områdesbestämmelserna från 1992 fortfarande. Undantaget är ett mindre område med byggnadsplan från 1942. Den norra delen av naturreservatet har användningen ”natur” i gällande detaljplan från 2000.

Värmdövägen och Värmdöleden

Naturreservatet gränsar i norr till Värmdövägen med dess verksamhetsområde. Vägen drogs över åkermarken i dalgången söder om Mensätra i början av 1930-talet och snabbt därefter började verksamheter etableras längs vägen. På delar av den återstående åkermarken anlades Mensätra våtmarker under 2020-talet.

Värmdöleden drogs längs en smal dalgång över Backeböls ägor i slutet av 1970-talet. Leden splittrar upp de historiska och funktionella sambanden och bildar en fysisk barriär i området och mellan naturreservatets olika delar.

Fornlämningar och andra kulturlämningar

Inom naturreservatet finns en registrerad fornlämning. Det är gravfältet L2017:2244, Boo 33:1-3 som ligger ca 500 meter väster om Gustavsviks gård på fastigheten Backeböl 1:5. Gravfältet ligger vid ett klapperstensfält i ett sadelläge ca 65 meter över havet med bergskärmar mot norr och söder och vänder sig mot söder. Det är ca 65 x 20-35 meter stort och består av minst 6 fornlämningar, 1 runt röse, 1 ovalt röse och 4 runda stensättningar, samtliga omplockade i ytan. Tre av lämningarna påträffades vid en arkeologisk utredning 2016. Det finns inga fastställda uppgifter om ålder eller vilka som har anlagt gravarna, men läget 65 meter över havet i ett södervänt läge som varit exponerad mot Baggensfjärden tyder på att gravfältet kan vara från bronsålder eller från äldre järnålder. Under bronsåldern var Boo ett skärgårdslandskap och Dalvägens dalgång var en havsvik som sträckte in i landet. Under bronsåldern var det brukligt att förlägga gravarna i exponerade lägen på höjder mot vattenvägar för att markera att området var ianspråktaget. Gravfältet är en fornlämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen.

Gravfältet i Backeböl.

I nära anslutning till gravfältet finns en geologisk formation i form av en djup spricka i en av de högst belägna berghällarna i området. Platsen som av

närboende kallas för ”spruckna berget” väcker fantasin och det finns lokala berättelser kopplade till den. Både gravfältet och det spruckna berget ramar in av skogsterrängen på den högt belägna bergshöjden och bildar en från pedagogisk synpunkt lätt avläsbar miljö med höga upplevelsevärden.

Spruckna berget.

Gränsmärke.

Gränsen mellan Boo, Mensätra och Backeböl som fastställdes på 1840-talet efter mer en hundraårig gränstvist är markerad med flera gränsrösen inom naturreservatet. Flera rösen finns i den smala dalgången mellan Västertäppsvägen och Norrkärsvägen och ett röse i skogsområdet i norra delen av naturreservatet i förlängningen av Blåbärsstigen.

I reservatets norra del, väster om Blåbärsstigen, finns två möjliga kolbottnar registrerade i Skogsstyrelsens webbtjänst Digitala värden i skog (DVIS).

På den högt belägna hällmarken centralt i naturreservatet, norr om Västertäppsvägen-Norrkärsvägen finns lämningar efter en telefonledning som i mitten av 1900-talet lades på berget. En lång, sprängd ränna med ytligt liggande sprängstenar berättar om projektet.

Gränsrösen, kolbottnarna och lämningarna efter telefonledningen är kulturlämningar som omfattas av kulturmiljölagens allmänna hänsynskrav. De är ännu inte registrerade i fornlämningsregistret.

Vy mot Baggensfjärden från spruckna berget.

Telefonledningen på hällmarken.